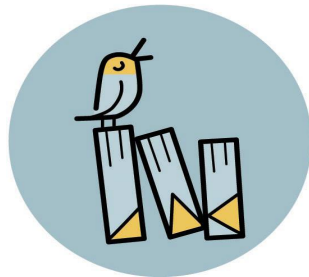

ГОДИШЊАК
ИНСТИТУТА ЗА ДЕЧЈУ КЊИЖЕВНОСТ

ИНСТИТУТ
ЗА ДЕЧЈУ КЊИЖЕВНОСТ

Издавач

Институт за дечју књижевност
Краља Милана 4, Београд
E-mail: institutdk@yahoo.com
www.lukabooks.com

За издавача

Др Милутин Ђуричковић

Главни и одговорни уредник

Проф. др Миомир Милинковић

Оперативни уредник

Проф. др Предраг Јашовић

Уређивачки одбор

Проф. др Миливоје Млађеновић, проф. др Срето Танасић, проф. др Мирјана Стакић, проф. др Драгољуб Перић, др Јелена Вељовић Мекић, др Слађана Миленковић, др Даница Столић, др Тамара Грујић, др Душица Потих

Иностранни чланови Уређивачког одбора

Проф. др Јованка Денкова (Северна Македонија), проф. др Марина Габелица (Хрватска), проф. др Вилдана Печенковић (БиХ), проф. др Андријана Николић (Црна Гора), академик Иван Чарота (Белорусија), проф. др Анђелика Хобжила (Румунија), проф. др Тјуринa Људмила Георгиевна (Русија)

Часопис излази једанпут годишње

Лектура и коректура

Ана Ковачевић

Технички уредник

Радислав Јовић

Штампа

„Гораграф“, Београд

ISSN 2812-765X

COBISS.SR-ID 54580489

Институт за дечју књижевност
Београд

ГОДИШЊАК

ИНСТИТУТА ЗА ДЕЧЈУ КЊИЖЕВНОСТ

Година III

Бр. 3

Београд
2023

САДРЖАЈ

УВОДНА РЕЧ.....	9
1.	
Ксенија В. Миловановић МОТИВ СПАСЕНЕ ДЕЦЕ У <i>ЧУДИМА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ</i> АГАПИЈА ЛАНДОСА КРИЂАНИНА	13
Душица М. Потих ИГРА У КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ	29
Марија Г. Мрвељ УПОРЕДНА АНАЛИЗА БАЈКЕ <i>ПЕПЕЉУГА</i> ШАРЛА ПЕРОА И БРАЋЕ ГРИМ И ДИЗНИЈЕВОГ ЦРТАНОГ ФИЛМА <i>ПЕПЕЉУГА</i>	44
Николина Н. Зобеница ВРШЊАЦИ У АДОЛЕСЦЕНТСКОМ РОМАНУ <i>БРАЂА ПО КРВИ</i> ЕРНСТА ХАФНЕРА.....	59
Миомир З. Милинковић СОЦИЈАЛНЕ И ПОРОДИЧНЕ ТЕМЕ У ПОЕЗИЈИ МИЛОВАНА ДАНОЈЛИЂА.....	73
Даница В. Столић ТЕМАТИЗАЦИЈА ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА У АНДРИЋЕВОЈ ПРИПОВЕЦИ <i>ДЕЦА</i> И У РОМАНУ <i>АГИ И ЕМА</i> ИГОРА КОЛАРОВА	80
Душан Ж. Петровић ТРАНСМЕДИЈАЛНА ЧИТАЊА РОМАНА <i>АГИ И ЕМА</i> ИГОРА КОЛАРОВА.....	95
Јелена З. Милић БЕОГРАД У ОКВИРЕН <i>ОЧАРАНИМ НАОЧАРИМА</i> СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ	106
Ана М. Мумовић МИТ И ЛЕГЕНДА СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ	121
Мaja S. Verdonik, Monika Z. Štiglic Granić ДЈЕТИНЈСТВО У АУТОБИОГРАФСКОЈ ПРОЗИ СУВРЕМЕНИН ХРВАТСКИН ДЈЕЧЈИН КЊИЖЕВНИЦА.....	134
Dragica F. Haramija АНИМАЛИСТИКА В СЛОВЕНСКИ КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ОТРОКЕ.....	147

Iva M. Simurdić	
THE SHADOW ARCHETYPE IN THE NOVELS OF MICHAEL ENDE.....	162
Tamara N. Janevska, Marija N. Janevska	
THE GINGERBREAD WITCH: ACOUSTIC AND COGNITIVE LINGUISTIC ANALYSIS OF THE PERSONA.....	177
Јованка Д. Денкова	
ВОЗБУДЛИВО ИЛИ ОПАСНО ПАТУВАЊЕ НИЗ ЛАВИРИНТОТ НА ЖИВОТОТ	189
Јованка Б. Дракулић	
МОТИВ ПРИЈАТЕЉСТВА У РОМАНИМА <i>ХАЈДУЦИ</i> , <i>ОРЛОВИ РАНО ЛЕТЕ</i> И <i>ДРУЖБА ПЕРЕ КВРЖИЦЕ</i>	199
Милица М. Алексић	
СВЕ БОЈЕ СВЕТА У <i>ПЛАВОМ ЧУПЕРКУ</i> МИРОСЛАВА АНТИЋА	218
Вера М. Јеловац	
<i>СЛУЧАЈ БАБАРОГА</i> КАО САВРЕМЕНА ПРИЧА О НАДЛАГИВАЊУ	224
Татјана В. Милановић	
ЛЕКСИЧКЕ И СТИЛСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ АУТОРСКИХ БАЈКИ СТЕВАНА РАИЧКОВИЋА И ДЕСАНКЕ МАКСИМОВИЋ	231
Гордана Д. Малетић	
СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ БРАНКА СТЕВАНОВИЋА	239
2.	
Ружица Д. Јовановић, Сања Р. Ђоковић	
МОГУЋНОСТИ МОДИФИКОВАЊА РОМАНА ЗА ДЕЦУ У ПРОЈЕКТНОМ ПРИСТУПУ НАСТАВИ.....	247
Миле Н. Пенков	
БИБЛИОТЕКА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ У ФУНКЦИЈИ ИЗГРАЂИВАЊА ЉУБАВИ ПРЕМА КЊИЗИ И НЕГОВАЊА ЧИТАЛАЧКЕ КУЛТУРЕ УЧЕНИКА	260
Предраг М. Јашовић	
МЕТОДИЧКА ОБРАДА БАСНЕ <i>ДВА ЈАРЦА</i> И ЛИРСКЕ ПЕСМЕ ДУШКА ТРИФУНОВИЋА <i>ДВА ЈАРЦА</i>	267
Татјана П. Ђурић	
УЛОГА КЊИЖЕВНОГ ЈУНАКА У КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ У РАЗВИЈАЊУ ЉУБАВИ ПРЕМА КЊИЗИ И ЧИТАЊУ	273
Милица Р. Петрић	
КЊИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦУ ИЗ УГЛА НАСТАВНИКА РАЗРЕДНЕ НАСТАВЕ.....	282

Емина З. Сарачевић ДРАМСКИ МЕТОД У ЧИТАНКАМА ЗА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ.....	288
Миланка Р. Станкић РЕЦЕПЦИЈА КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ У ФУНКЦИЈИ РАЗВИЈАЊА КУЛТУРЕ ГОВОРА.....	299
3.	
Милутин Б. Ђуричковић ПОЕТИЧКА (РЕ)КОНСТРУКЦИЈА.....	311
Вилдана Р. Печенковић МОЗАИК БАЈКОВИТИХ НАРАТИВА	317
Наташа П. Кљајић ПОЕЗИЈА ЗА ДЕЦУ И МЛАДЕ.....	321
Љиљана Д. Клајић ДРАМСКИ ТЕКСТОВИ ЗА ДЕЦУ	324
Гордана Ђ. Јеж Лазић ДРАМСКА БАЈКА У СТИХУ	327
Мићо М. Цвијетић ПЕСНИЧКИ СПОМЕНАК	330
Милан А. Мађарев ФЕСТИМИР - ПРВИ ФЕСТИВАЛ ДРАМСКИХ СЕКЦИЈА И СРЕДЊИХ ШКОЛА ИЗ МАТИЦЕ И РЕГИОНА.....	332
4.	
Горан И. Марковић МЕЂУНАРОДНИ ДАН ДЕЧЈЕ КЊИГЕ.....	339
Гордана Д. Малетић НАГРАДА „АЛЕКСАНДАР ВУЧО“ ЗА 2021/2022. ГОДИНУ	342
УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ.....	344

МИТ И ЛЕГЕНДА СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ
(Прилог тумачењу и разумевању божанског
и људског у *Књизи за Марка*)

Апстракт. Полазећи од теоријског одређења мита и легенде, у раду осветљавамо њихово место и функцију у структури *Књиге за Марка*, као прилог тумачењу и разумевању божанског и људског у процесу иновирања књижевности за децу. У седам прича пресецају се и преклапају мит и легенда, односно историјско и уметничко и на дидактички скривен начин наратор остварује васпитно-образовне циљеве.

Кључне речи. *Књига за Марка*, Светлана Велмар-Јанковић, мит, легенда, дечак, јунак, књижевност за децу.

Приступ и појмови. Мит је света прича у коју се верује или основни облик идеолошког стваралаштва до појаве класног друштва. Док легенда излаже доживљаје хероја и људских бића која су нечим обдаренија од обичних људи, мит се држи божанских бића. Као такви мит и легенда постају унутрашњи садржај патријархалне свести и културе на њој засноване.

Када тумачимо уметничко дело, полазимо од становишта да је мит први и основни облик мишљења уметника и облик суште поезије и древне и модерне приче или идеално огледало људског живота, неисцрпно и немерљиво, непресушан извор нових форми и дела. Без обзира да ли се мит разуме као носилац историјског језгра догађаја, психолошки извор човековог страха или симболичка представе света, за модерног човека митски јунаци и фабуле у делима немају верски смисао, већ најпре бивају симболична сведочанства човекове судбине. „У књижевном митологизму придаје се суштински значај идеји о вечној цикличној поновљивости првобитних митолошких прототипова под разним 'маскама' о особеној замењивости књижевних и митолошких јунака; писци покушавају да митологизују прозу свакодневице, а књижевни критичари да открију скривене митолошке основе реализма“ (Мелетински 1983: 10).

Наведене теоријске назнаке о миту и легенди довољна су основа за тумачење и разумевање божанског и људског у *Књизи за Марка* (1998) Светлане Велмар-Јанковић и њен поступак модернизације форме у књижевности за децу.⁵⁷

⁵⁶ djordj_ana@yahoo.com

Генеза и садржај. Књига је настала након што је 1991. године, ауторка добила унука Марка, коме ју је посветила, и припада њеном корпусу књижевности за децу. Али, књига је посвећен и свим дечацима и девојчицама, који на маштовит начин кроз бајке могу да се упознају са неким од најзнаменитијих личности српске историје. Збирка доноси седам приповедака, чија је реторика наслова изузетно сложена и надовезује се на библијску основу њеног наслова на коју упућује термин-индикатор *књига: Биљка чудотворка* (У којој се прича о Немањи који ће постати жупан Стефан Немања); *Златно јагње* (У којој се прича о Растку Немањићу који ће постати Свети Сава); *Плаветна рибица* (У којој се прича о једном Урошу, који ће упркос свему што му се догађа, постати краљ Стефан Урош III, познатији као Стефан Дечански); *Дечак и соко* (У којој се прича о Душану који ће постати цар Душан Силни); *Змијска кошуљица* (У којој се прича о Лазару који ће постати славни кнез Лазар); *Стефаново дрво* (У којој се прича о Стефану Лазаревићу који ће постати велики Деспот Стефан) и *Сирото ждребе* (У којој се прича о Краљевићу Марку кад је био дечак).

Критички приступ упућује, у том контексту, и на закључак да број седам, колико је прича, није случајан, јер је позната симболичка вредност броја седам који се често појављује у Библији. Осим тога, број седам указује на потпун циклус, свеукупност времена, простора и свеукупност моралног живота (Гербран, Шевалије 2004: 816-817), а неки га промишљају као број добре среће. Отуда наша прва оцена у себи обједињује спољашњи и унутрашњи критички приступ и апострофира налаз да је *Књигу за Марка* „хришћанска у сваком смислу речи.“ (Лазих 1999: 44) и да носи етику јер извире из добре среће.

Иначе, у српској традицији и култури најзаступљеније теме су везане за светосавски и косовски мит, захваљујући којима се чувао и на којима је изграђен српски национални и културни идентитет и културни образац патријархалне културе. Светлана Велмар-Јанковић у причама *Биљка – чудотворка*, *Златно јагње*, *Плаветна рибица* и *Дечак и соко* приповеда о детињству српских владара из лозе Немањића, династије која је дала осамнаест светаца и на тај начин ревитализује светосавски мит.⁵⁸ Остале приче: *Змијска кошуљица*, *Стефаново дрво* и *Сирото*

⁵⁷ Светлана Велмар-Јанковић (1933–2014) позната је српска књижевница и списатељица за децу. По завршетку Другог светског рата кренула је у Четврту женску гимназију, а онда отишла на студије француске књижевности и латинског језика. Први пут се запослила као новинар у „Дечјој штампи“, а онда у дечијем часопису „Пионири“, за који је бирала најлепше приче и бајке. Касније је прешла у издавачко предузеће „Просвета“, где је дуго радила као уредник часописа „Књижевност“. Ауторка је романа: *Ожиљак* (1956), *Лагум* (1990), *Бездно* (1995), *Нигдина* (2000) и *Востаније* (2004). Писала је и приповетке објављене у збиркама: *Дорћол* (1981), *Врачар* (1994) и *Гласови* (1997) и есеје штампане у књигама *Савременици* (1968), *Уклетници* (1993), *Избраници* (2005) и *Сродници* (2013). Објавила је и књиге за децу *Књига за Марка* (1998), *Очаране наочаре: приче о Београду* (2006) и *Седам мојих другара* (2007), драме *Кнез Михаило* (1994) и *Жезло* (2004) и монографију *Капија Балкана: брзи водич кроз прошлост Београда* (2011). Била је редовни члан Српске академије наука и уметности од 2009. године. Добитница је бројних награда и признања.

⁵⁸ Занимљиво је да највећи међу Немањићима, Душан Силни није проглашен за свеца.

ждребе везују за косовски мит, једну од средишњих тема српске народне епике и уметничке поезије. Осим ова два главна мита, приче садрже мноштво других митолошких елемената, преузетих из словенске митологије. Дакле, овакво разумевање и тумачење мита и легенде у структури књиге показује колико и како Велмар-Јанковић ствара поливалентну и сложену уметничку структуру.

Сваки мит, сматрају етнологзи, „прича једну историју која се може сматрати истинитом зато што се увек односи на неко реално догађање“ (Зуровац 2006: 78). Уметници, а такав је био и мудрац српскога писма Иво Андрић, што се види не само у вишеградској хроници *На Дрини ћуприја*, мисле да се у сваком миту и легенди налази „зрнце истине“ у којем је скривена историја. Циљ приче и причања је, каже Андрић у чувеној беседи „да нам осветли, бар мало, тамне путеве на које нас често живот баца, и да нам о том животу, који живимо али који не видимо и не разумемо увек, каже нешто више него што ми, у својој слабости, можемо да сазнамо и схватимо; тако да често тек из речи доброг приповедача сазнамо шта смо учинили а шта пропустили, шта би требало чинити а шта не. Можда је у тим *причањима, усменим и писменим* (А. М.) и садржана права историја човечанства, и можда би се из њих бар могао наслутити, ако не сазнати смисао те историје. И то без обзира на то да ли обрађује прошлост или садашњост“ (Андрић 1981: 70).

Научна интерпретација мита, тврди даље наука, открива да митска прича садржи „дубоки смисао и велике истине, скривене под велом префињене и духовите алегорије“ (Зуровац 2006: 79). На тај начин је створен и косовски мит у којем се налази биће српског народа. Он је био и остао грађа за народну поезију и инспирација савремених уметника.⁵⁹ Као врстан изучавалац проблематике, Зуровац тврди да је косовски мит, као и сви други митови, створен тако што се „око једног историјског догађаја накнадно испрело оно што је заборављено на основу његових фрагмената које је оставио иза себе. На тим траговима српски народ је створио легенде у којима чува сећање на своју припадност и тражи да буде схваћен у својој херојско-трагичној ситуацији“ (Зуровац 2006: 80). Налаз је, дакле, компатибилан са мишљењем Ива Андрића, који је преко митолошких прича обликовао и реконструисао градњу ћуприје на Дрини током пет векова.

Осим митских елемената, приче С. Велмар-Јанковић садрже и рефлексе усмене традиције испреплетане са историјом, јер све, осим *Стефаново дрво*, говоре о детињству неког од српских владара и о животињама које су са њима повезане. Немања има своје мече, Сава вука, Уроша је спасила рибица, Душан је растао и живео са соколом, Лазар је друговао са змијама, а Марка је спасило

⁵⁹ О томе смо писали у књизи *Косово – отворена тема*, Институт за српску културу, Приштина - Лепосавић, 2015, посматрајући проблем са више страна. Индикативни су делови: *Грачаница као инспирација песника новијег доба (Поезија и култура)*, *Фреска Симонида у српској поезији XX века (Старе и актуелне идеје)* и *Милош Обилић као инспирација песника новог доба (Национални идентитет и карактер јунака)*.

ждребе. То ждребе ће постати чувени Шарац, опеван у свим песмама о Краљевићу Марку у којима је попримио митолошке особине, као и чувени коњи књижевних јунака и старим књижевностима свих народа.

У различитим природним окружењима *Књиге за Марка* појављују се и друге животиње које у српској традицији имају значајну симболику. Паралелно са животињским светом описан је и чудесни свет биљака, које јунацима дају натприродне моћи (немушти језик) и омогућавају им комуникацију са животињама. Тим поступком се даље осмишљава и усложњава унутрашње значење прича, разиграва казивање и раскриљује свет маште, односно показује на каквој сазнајној научној и духовној основи почива уметничка слика света Велмар-Јанковић, односно етички, естетички, едукативни и поетички елементи књижевност за децу.

Приче су смештене у средњи век, што деци само по себи делује мистично и загонетно, и кроз све се провлачи мотив натприродног. Идеја је да се помогне јунацима да преброде искушења у којима су се нашли. Елементи натприродног, изузетног и чудног и чудесног, тачно запажају тумачи и теоретичари, представљају „подтекст исприповеданих догађаја“, а самим тим „чудесни детаљ из детињства јунака“ постаје „опсесивни мотив“ или „зрнце истине“ око којег се гради сложена семантичка целина прича (Пијановић, 2005: 202).

И смештање радње у средњи век је у функцији бочног осветљавања духовне и научне основе приче *Књиге за Марка*. Оно „говори колико је духовна стварност нашег средњег века бивствујући и есенцијални покретач наше креативне уметничке праксе. Овде се на делу обавља оно чиме се потврђује прави смисао и дефиниција традиције; као културна способност да се непрекидно у нама оплођује традиционални ток подстичући културу напред и стално се у нама осавременујући, а да при том никад не изгуби свој духовни идентитет“ (Глушчевић 1989: 6). Ако се има на уму карактер књижевности за децу, онда су јасније све унутрашње идеје и функције прича, односно романа у целини.

Свака прича се зато завршава информацијама из живота главног јунака. Уметница наводи битке или важне догађаје по којима су историјске личности познате. Свака приповетка садржи веродостојне историјске чињенице, одвојене од приче као сасвим нови слој који је „изглобљен из основне приче“ (Пијановић 2005: 202).

Иначе, Светлана Велмар-Јанковић је писала историјске романе, па је следећи своју стваралачку страст и логику томе остала верна и у првом роману намењеном деци. Та биографска и књижевна чињеница као откриће битна је, јер потврђује, у извесној мери, континуитет идеја и јединство њенога дела. Јован Љуштановић с разлогом у *Књизи за Марка* види уметницу која је „дугогодишњи изучавацац и интерпретатор националне културне баштине, препознаје се интелектуалка која и у интимне разговоре са унуком уноси, преводећи и свдећи све на дечју меру, свој широки културни видокруг.“ (Љуштановић 1999: 536). То

значи да се у њеној нарацији кроз мит и легенду укрштају и допуњују критички дух и стваралачки чин.

Сложену структуру књиге отвара прича *Биљка чудотворка* о три брата, три сина српског жупана Завиде: Немањи, Страцимиру и Мирославу, од којих је „Немања био најсмелији и најбржи. Он им је био вођа“ (Велмар-Јанковић 2021: 8). Радознали дечак жели да украде мече. Док је разрађивао план како да га украде, Немања је, несвесно грицкао биљку која му је омогућила невероватан дар комуникације са животињама. Кроз сок чудотворне биљке стекао је немушти језик и мрава помоћника. Жеља да украде мече, нестала је након што му је медведица спасила живот. Све је у причи, дакле, создано по схеми и основи народних прича: три брата, чудотворна трава, катарзични етички преображај итд.

Критичар све то има на уму када тврди да повезивање Стефана Немање са медведом „као инкарнацијом великог хтонског божанства старе религије представља везу српских владара са паганским, не само хришћанским атрибутима, па тиме и на целовитост 'духовне историје' њених јунака и културе којој припадају“ (Шаранчић-Чутура 2006: 86-87) .

Истовремено уметница демонстрира истину да је писати за децу исто као и писати за одрасле, само мало теже, како је говорио Душко Радовић, отац српске модерне књижевности за децу.

Прича се окончава историјским чињеницама из Немањиног живота и прилагођена је суштини књижевности за децу. Светлана Велмар-Јанковић наводи да је тај мали несташни, али правични дечак основао прву српску државу и династију Немањића. Подигао је у Србији многе манастире, а са својим сином Светим Савом, изградио Хиландар на Светој Гори, где је као монах Симеон преминуо 26. фебруара 1200. године. Напомиње и да је у српском народном предању остала легенда да велики жупан никада није ишао у лов, већ је одлазио у шуму, седео и грицкао неку биљку, због чега су људи из његове пратње међу собом говорили да изгледа као да жупан разуме немушти језик, „чак и са медведима који су му долазили у помоћ у тешким биткама“ (Велмар-Јанковић 2021: 23). Уметнички заокружујући структуру приче, ауторка најмлађима шаље поуку да „онај ко разуме језик природе, њен унутарњи склад и њену поруку, и сам се добрим делима одазива на њен зов и ступа у савез са природом“ (Пијановић 2005: 204).

Прича *Златно јагње* посвећена је најмлађем сину Стефана Немање - Растку. У њеној основи је мотив страха и начин на који се страх током одрастања побеђује. Јунак је, након признања да се боји вукова, изопштен из друштва; браћа су га презирала и подсмевала му се. Говорили му „Бежи, ти мали“, 'Склони се, плачљивко', 'Не играмо се са тобом' и 'Ниси наше друштво, ти, кмекави'“ (Велмар-Јанковић 2021: 29). Дечак се повлачи у књижницу и ту осећа, окружен књигама, неку сигурност; осећа и да му је ту, међу књигама, и сам Бог близу.

Иначе, у свих седам прича изражено је присуство верских и библијских мотива као основа националне етике и патријархалног модела српске културе. У причи о Растковом одрастању читамо и библијску причу о Христовом рођењу, испричану кроз слику коју је дечак посматрао:

„Кад је завршио молитву, више није био ни тужан ни уплашен. Пришао је једном од сандука, узимао у руке свитке, разгледао их не одвијајући их, и враћао. Најзад је један и развио. Одмах је погодио да су на њему исписане молитве које се читају о Бадњој вечери, о вечери кад се, у Витлејему, родио Христос, син божији. Свитак је био украшен многим цртежима у боји. На једном цртежу је у стаји, на слами, окружена овцама и јагањцима, лежала Богородица. Била је сва озарена неком унутарњом светлости и држала је у рукама свог тек рођеног сина. Уз њих двоје стајао је Јосиф. Изнад стаје је блистала велика звезда репатица, она звезда која је до забачене стаје довела три мудраца са Истока, да се поклоне сину Божијем. Међу животињама окупљеним у стаји и око стаје нарочито је лепо било насликано једно мало јагње, обојено бојом злата“ (Велмар-Јанковић, 2021: 31).

Осим хришћанских и библијских мотива, у структури проналазимо и делове преузете из усмене традиције, предања и легенди. Растко је победио страх након што му је у сан дошло златно јагње „јасно препознатљив симбол Христа“ (Љуштановић 1999: 537) и подучило га на који начин ће се изборити са страхом.

У словенској митологији змија и вук су „два главна облика животињског отеловљења предака“ (Тодоров 2016: 56). Следећи ту симболику, Светлана Велмар-Јанковић, доследна идеји по којој гради структуру текста и следећи природу књижевности за децу, описује страшан, опасан и мистичан сусрет дечака који се плашио вука као крволочне звери:

„Усправио се са лоптом у рукама и – у тами шуме, пред собом, угледао огромног вука. Био је страшан и зао. Очи су му сјактиле, режао је и кезио зубе, спреман на скок. Растко је стајао, укопан. Није могао ни да јекне, ни да бекне. Ни да се макне. Одједном, као да га је нека сила гурнула ка вуку, коракнуо је унапред једном, па други, па трећи пут. А вук је режећи узмицао. Јесте, узмицао је. Више и није изгледао тако страшан. (...) Огроман вук је гледао у дечака а дечак у вука. Онда звер послушно обори главу и седе“ (Велмар-Јанковић, 2021: 34).

Несвакидашњи сусрет јунака са вуком, какав је и Аскин из Андрићеве приповетке, може се тумачити као сусрет са демонском животињом, али и као сусрет са својим прецима, с обзиром на то да постоји веровање о вучјем пореклу Словена. Међутим, ако бисмо се у анализи зауставили на том налазу, изван поља разумевања остала би шира слика присуства вука у модерној националној уметности. Упућујемо на Ршумовићеву песму *Вук и овца* у којој песник као лирски јунак пева: *Чини ми се вековима/ Вук са овцом нешто има*, налазимо чак и језичко-стилска преклапања са причом Велмар-Јанковић. Лирску структуру наводимо је у целини:

Чини ми се вековима

Вук са овцом нешто има

*Кад је види како пасе
Вук напросто не зна за се*

*Овца кад му види очи
Ни да бекне ни да скочи*

*Овца не сме да се брани
Вук се њеним страхом храни*

*Не разумем те односе
Ни зашто се не подносе.*

Дакле, јунак из приче пред вуком „није могао ни да јекне, ни да бекне“, а *Овца кад му види очи / Ни да бекне ни да скочи*. Овим се потврђује теза о миту као изразу и облику људског страха. У оба примера страх је изражен као права психолошка студија.

Илустративна је и алегоријска Андрићева прича *Аска и вук* у којој је, наспрам феномена приче као средишта пажње Велмар-Јанковић, у средишту феномен игре, уметности и стварања. У Андрићевој причи вук је, такође, побеђен игром, уметношћу и савлађивањем страха, односно одбраном од смрти и борбом за живот. Остављајући по страни дубљу елаборацију, наглашавамо да су и прича и игра два средишња интересовања и потребе деце и основни садржај књижевности намењеној деци и младима. Прича шаље поруку да је уз веру, рад и труд, љубав и упорност могуће савладати страхове и испунити најплеменитија дела и снове.⁶⁰

У причи *Златно јагње* читамо и тачне историјске податке о Растку, који је рођен у граду Рас и који је ноћу побегао са хиландарским монасима и замонашио се у руском манастиру Пантелејмон на Светој Гори. Добио је име Сава и са својим оцем основао је манастир Хиландар, почетком XII века и „постао први српски архиепископ и просветитељ, а због силног добра које је чинио људима и велики светитељ, наш Свети Сава“ (Велмар-Јанковић 2021: 37). Приповетка се завршава усменим предањем о вези Светога Саве и вукова:

„На крају ћу вам испричати и једну легенду која се у српском народу преносила са колена на колена. Та легенда каже да је Светога Саву, на његовим дугим и тешким путовањима, пратио огромни сиви вук од кога је, изгледа Свети Сава научио не само језик вукова већ и свих других животиња“ (Велмар-Јанковић 2021: 38).

О вези Светога Саве и вукова сведочи читав низ народних предања преточених у легенду, а Светлана Велмар-Јанковић их је на један нов начин инкорпорирала у уметнички текст намењен деци тако што нуди енциклопедијске чињенице из историје и културе српског народа.

Плаветна рибица је прича о дечаку Урошу, који је са шесторицом људи из пратње послат као талац татарском хану Нагоју. Урош је био храбар и усамљен дечак, хитар, способан и паметан. Волео је мачевање и друге вештине. Мучило га

⁶⁰ За *Књигу за Марку*, имајући на уму и ове квалитете, Светлани Велмар-Јанковић су додељене награде: „Невен“ и награда „Политикиног забавника“.

је сазнање да га отац не воли. Краљ Милутин је био наклоњенији сину из првога брака Константину. На дирљив начин описана су дечакова осећања:

„Константин му је први син и први наследник. А он, Урош, син из трећег брака. Колико је мајка плакала и молила оца да га не шаље хану, да га још не одваја од ње“ (Велмар-Јанковић 2021: 45).

Дечак успева да нађе стару оружницу, захваљујући плаветној рибици која живи у пећинском језерцету и коју само он види. И Урош поседује моћ да разговара са животињама. Плаветна рибица га моли да никада не пожели да постане краљ, јер ће му то донети несрећу. Чудесност приче извире из сазнања да је риба „један од најстаријих симбола уопште. (...) у раном хришћанству риба је свети симбол Исуса Христа“ (Детелић 1992: 95-96). Веселин Чајкановић сматра да риба представља симбол душе и да је у њој инкарнирана душа предака.

На занимљив начин прича открива деци како је плаветна рибица Урошу показала пут до оружнице у којој ће са својим људима провести готово пола године, након убиства хана, а потом се сви вратити у српске крајеве. Иако прича о пустиловини има срећан крај, у његовом животу није било тако. И овде, у епилогу, читамо историјске податке о животу Стефана Дечанског:

„Када је одрастао ипак је пожелео да постане краљ, да понесе круну. Памтио је он добро шта га је плава рибица молила, али је жеља била јача. Побунио се против оца, краља Милутина, не само зато што је он био послао његову мајку, лепу краљицу Ану, у Византију. Учинио је то и зато што се стари краљ опет оженио грчком принцезом Симонидом која је била још девојчица. Анин отац, Ђорђе Тертерије I, већ одавно више није био бугарски цар. Симонидин отац, Андроник II, био је цар Византије. Тако се догодило да Урош, када се вратио из заточеништва код хана, није у очевом двору затекао своју мајку, него нову српску краљицу. У њему је пламтео бес и очај и, када су његови племићи почели да негодују против старог краља, побунио се и Урош. Али, краљ Милутин је испао лукавији. Претварао се да се не љути на побуњеног сина па га је позвао на разговор. Урош је дошао, отац га је ухватио и наредио да се ослепи. После га је послао са његовом породицом, женом и децом, у прогонство, у Цариград.

Кад је краљ Милутин умро, 1321, открило се да Урош ипак није сасвим слеп. Да види. Он је говорио да је прогледао чудом. Постао је српски краљ Стефан Урош III Дечански“ (Велмар-Јанковић, 2021.: 64-65).

Прича има више различитих слојева и педагошки и васпитни карактер.

Радња је измештена из средњовековне Србије и тиме је указано на везе и односе држава и на друштвени-политички и историјски статус земље која је мењала владаре и освајала и губила територију. Једна од примарних идеја ауторке јесте да је историја учитељица живота и да се садашњост која не уме да чека не може разумети без слике прошлости, нити се будућност може планирати без разумевања садашњости и прошлости као историје.

Тема духовности, осим кроз библијске мотиве и приче, експлицитно је назначена и у ширем контексту приче о образовању, каква је, видели смо, и прича *Златно јагње*.

Она је заснована на дубоком познавању српске националне историје. У приче као уметничку структуру уграђен је чудесни свет, а натприродни и легендарни догађаји су „надограђени реалистичким оквиром који има и јасне историјске назнаке“ (Пијановић 2005: 200). Илустративна су размишљања наратора-јунака:

„Стварно, шта су радили у зимске вечери ти људи из прошлих векова? Грејали се уз огњиште и читали приче? Вежбали се у читању и писању слова уз помоћ неког калуђера? То је могуће – јер, не заборавите, у то време није било школа па није било ни много оних који знали да читају и пишу. Много је било више оних који су умели да занимљиво причају“ (Велмар-Јанковић, 2021: 29).

Дечак и соко доноси причу о Душану Силном, сину Стефана Дечанског, који је, као и његов отац, са породицом живео изван Србије. Стефан Дечански је растао код татарског хана, а Душан у Цариграду. Као и у анализираним причама, јасно је осликан однос „отац - син“. Сви јунаци у детињству оца доживљавају као највећи ауторитет. Тако је Душан од свог оца добио сокола Муњу којег је, према легенди, носио на левом рамену до краја живота. Веза сокола и Душана има јаку симболику. Соко је моћна птица која „исказује надмоћ или победу“ (Гербран, Шевалије 2004:859), а Душан Силни је највећи и најмоћнији средњовековни владар. Снага уметничког текста почива на легенди: „Они који су били уз цара када је умирао причали су да се, после цареве смрти, Муња вину ка небу и више се никад није вратио“ (Велмар-Јанковић 2021: 83).

Храбар и даровит дечак Душан, којем је ишла и наука и вештине, говорио је грчки, латински, италијански и француски. Желео је да научи и арапски језик, да би могао да разуме „како мисле и шта намеравају“ (Велмар- Јанковић 2021: 70) они који нису хришћани, а шетају цариградским улицама. У ставу јунака налази се порука да је познавање других и жеља за учењем увек отворен пут ка успеху. У средишту приче је идеја о односу: *ми и други*. Стеван Константиновић је у својој књизи *Идеологије у књижевности за децу* разматрао *Књигу за Марка* у идеолошком кључу и закључио да свако ослањање на средњи век има за циљ „јачање осећања националне припадности и супротности у односу на припаднике других колектива“ (Константиновић 2006: 9).

Из те идеје, наспрам митолошке слике житија, ниче историјска слика великог српског цара:

„Цар Душан је био најмоћнији српски владар пре но што су Турци почели да освајају Балкан. Владао је 24 године и за то време је створио велику српску државу. Већу него што ће бити било кад касније. Много већу но што је Србија данас. Освојио је и покрајине које сада припадају другим земљама: Бугарској Грчкој, Македонији, Албанији, Босни. Саставио је и чувени Душанов законик према којем се живело радило и судило и у XIV и XV веку не само у српским него и у другим регијама на Балкану“ (Велмар-Јанковић 2021: 83).

Анализа показује, дакле, да *Књига за Марка* није само митска књига о легендарним средњовековним владарима, већ и „књига о одрастању и људској еманципацији“ (Љуштановић 1999: 538), што је једна од основних идеја модерног

друштва. Стигли смо до теоријског става који налази да митови у које се престаје веровати постају бајке, а бајке у чију се истинитост поверује бивају легенде и мит.

У причи о Кнезу Лазару у средишту су змија као митско биће и лековито дејство змијске кошуљице, односно веровање и празноверице као изрази паганског наслеђа и остаци свести у култури не само српског народа. Понавља се, дакле, значај и симболика прича о вука и медведу са којима су повезани Стефан Немања и Свети Сава, као што се понавља и митолошка чињеница да сви јунаци имају дар да комуницирају са животињама: Стефан Немања са мравима, Растко са вуком, Урош са соколом:

„Радан му је причао како змије, кад се пресвлаче, крију своје кошуљице на најнеприступачнијим местима. Онај човек који нађе змијин свлак, сматра се да је нашао своју срећу. Причао му је Радан и да се о оним јунацима о којима се казује да их копље и стрела не погађају, а сабља не сече – мисли да на грудима носе змијску кошуљицу и да их она штити од сваког зла“ (Велмар-Јанковић, 2021: 93).

Будући кнез Лазара је описан као веома племенитог и даровит дечак који је имао своје тајно скровиште у којем је „бивао оно што је желео: господар речице, стражар у грмљу, краљ свих буба и гуштера, владар над змијама“ (Велмар-Јанковић 2021: 86). Када је порастао постао је владар града Крушевца и предводио је војску у Косовској бици, у којој је и погинуо. Према легенди, у свом скровишту је пронашао змијску кошуљицу, која му се прилепила за груди и чувала га све до уочи Косовског боја, када се осушила и спала му са груди. Једино је његова жена, кнегиња Милица, знала за змијску кошуљицу, која је била Лазарева амајлија и чувар од зла.

Лик кнеза Лазара постаће симбол светомученика у српској епској и уметничкој поезији, легендарни херој подигнут до митских висина, јунак у чији је лик хришћанство уткало Христову жртву.

Једини јунак који није повезан са животињом, већ са дрветом и патуљком је Деспот Стефан. Прича *Стефаново дрво* приповеда о дечаку који је био паметнији од своје браће, али физички знатно слабији. „Рука му је слаба, али мисао јака“. Имао је јаку жељу да научи да се мачује и није веровао да и други дечаци имају потешкоће приликом учења. Мисао о ненапредовању толико га је оптеретила, да је почео да осећа, страшан прстен који га стеже око срца и малтене му не да да дише. Мајка га је саветовала како да се ослободи прстена, који је, у ствари, стрепња и лечи се упорном вежбом. Повела га је до шуме и рекла да ће у њој наћи дрво које ће му помоћи. И заиста, Стефан је нашао дрво широког стабла „толико широко да не само Стефан, него ни његов отац, кнез Лазар, не би могао да га обухвати рукама. Можда би могли да га обухвате, али сви заједно, држећи се за руке, отац са својим витезовима Југ-Богданом, Милошем Обилићем и Иваном Косанчићем“ (Велмар-Јанковић 2021:109).

У овом великом дрвету живео је патуљак, чувар дрвета који је дечаку помогао да победи стрепњу. Дрво, као симбол живота, радости и умећа, по

легенди, омогућило је Деспоту Стефану Лазаревићу, једном од највећих песника српске средњовековне књижевности, да продре у најдубља сазнања о животу.

Са дванаест година је остао без оца, кнеза Лазара. У жељи да заштити своје поражено племе од Турака, морао је бити у њиховој служби и трпети грдне телесне и душевне муке. Добио је од грчког цара титулу деспота и владао је Београдом. Његова кула и данас стоји на Калемегдану. Ујединио је српске земље око Мораве и јужније, према Византији и мору. У манастиру Манасија уредио је прву школу за преписивање књига.

У уметничкој равни, из перспективе средњег века или чудесних житија, у причи о детињству највећег епског јунака Марка Краљевића из лозе Мрњавчевића, од којих ниједан нема гроба, описан је велики потоп односно обновљена представа о Ноју и његовој барци. Причу је Марко више пута слушао од мајке и својих учитеља. У уметничкој визији она се доживљава као афирмација Библије и приче као основе библијске уметности:

„Истина, то је било јако давно, у доба кад су људи постали тако зли да се и сам Бог, који их је створио, био наљутио на њих. Али пошто никад нису баш сви људи неправедни и зли, и тада је постојао један човек који је био праведан и добар. Звао се Ноје. Тог човека је Бог изабрао да изврши његову вољу. Јавио му се и упутио га како и од чега да сагради велики дрвени брод-ковчег. То пловило је требало да издржи страшни потоп који ће Бог послати са неба и који ће потопити сву земљу и све живо на њој. Ноју је Бог рекао да уведе на тај брод по пар од свих животиња и птица, од свега што у свету природе хода, лети, плива, скаче или пузи. И сам Ноје је могао да уђе на брод са својом женом, синовима, снахама и унуцима. Ваљало је, дабоме, снабдети се храном и водом за пуних четрдесет дана и ноћи. Кад је све то било урађено, а људи нису постали ни мало бољи – Бог је послао дажд са неба, а Ноје се, са својом породицом и животињама, затворио у броду-ковчегу. Киша је лила из облака непрекидно четрдесет дана и четрдесет ноћи и све воде на земљи су почеле да расту, да се изливају и међусобно спајају: речице и реке, језера и мора. И људи, и насеља, и шуме, и брда, чак и високе планине – све је полако нестајало. На крају је остало само непрегледно пространство воде по којој је пловио Нојев брод-ковчег“ (Велмар-Јанковић, 2021: 121).

У историјској равни, из савремене перспективе или научне биографије, Краљевић Марко је као дечак волео природу и животиње. Био је разигран, религиозан, храбар, паметан и сналажљив, дипломата који је путовао у Дубровник. Према легенди, још као дечак је пронашао свог коња Шарца и спасио га да не угине. Имао је јежа, пужеве, три корњаче, дивокозу, јариће и птичицу, коју је сматрао добром вилом. Његов отац је био Вукашин Мрњачевић. Када је порастао постао је краљ Марко, познатији као Краљевић Марко. Њега и његовог коња Шарца опевавају многе српске народне песме. Оне говоре о њиховим заједничким борбама против Турака. Такође, у тим песмама се помиње и вила Равијојла као Маркова посестрима, али према овој књизи она је, у ствари, шарена птичица. Степен митизације косовских јунака, „оклопника силних без мане и страха“, како је певао Милан Ракић, и кнеза Лазара илуструје исказ умне Исидоре

Секулић која је, говорећи о националном идентитету и његовом очувању, тврдила да „Косово, нити је престало нити је настало, нити ће икада док је нас“.

Пред нама су историјски и митолошки јунаци. Очигледно је да преко њихових ликова, увезујући у чвор, мит, на дидактички скривен начин, С. Велмар-Јанковић спаја историју и стварност и мит и легенду, односно васпитава и на култури заснива образовање младих.

Књига за Марка је несумњиво привлачна деци зато што се у њој кроз форму мита, легенде и бајке провлаче историјске чињенице примерене дечијој психологији и васпитању и образовању. У средњем веку деца су имала готово исте проблеме као и данашња. Прелазак у свет одраслих био је једнако тежак, мучан, пун страхова, сумњи и несигурности, као и данас. Имајући на уму круг који се затвара од мита преко бајке до легенде, Велмар-Јанковић изненађује својом иновацијом и наводи да се запитамо како ли су она проводили време? Шта су радили? О чему су размишљали? На тај начин купује интересовање за читање. Иако су се животни стилови мењали из епохе у епоху, бит је остала иста: човек је имао исконску и антрополошку потребу за причом и игром.

На потреби за причом, повезујући елементе мита, бајке и легенде, она обликује сложenu структуру *Књиге за Марка* и у њу уграђује личну срећу и креативну енергију.

Литература

- Андрић, Иво. „О причи и причању“. У: *Историја и легенда*. Просвета: Београд, 1981.
- Велмар-Јанковић, Светлана. *Књига за Марка*. Вулкан: Београд, 2021.
- Гербран, Ален, Шевалије, Жан. *Речник симбола*. Киша – Stylos: Нови Сад, 2004.
- Глушчевић, Зоран. „Грачаничко повесмо од злата“. у: Ратко Поповић. *Страшни суд*. Јединство: Приштина, Просвета: Београд, 1989.
- Детелић, Мирјана. *Митски простор и епика*. САНУ: Београд, 1992.
- Зуровац, Мирко. „Луча косовског мита“. у: *Срби на Косову и Метохији*, Одељење друштвених наука, Научни скупови, књига 26, САНУ: Београд, 2006, 77 – 88.
- Константиновић, Стеван. *Идеологије у књижевности за децу*. Артипринт: Нови Сад, 2006.
- Лазих, Лаза. „Племство рода и племство књижевности“. *Детињство*, бр. 25 (1999), 41-48.
- Љуштановић, Јован. „Уметност националног васпитања: Светлана Велмар-Јанковић, *Књига за Марка*, „Стубови културе“, Београд, 1998“. *Летопис Матице српске*. Књ. 464, св. 4. (1999), 535-538.
- Мелетински Е. М. *Поетика мита*. Предео. Јован Јанићијевић. Београд: Нолит, 1983.
- Пијановић, Петар. *Наивна прича: Српска ауторска проза за мале људе и велику децу*. Српска књижевна задруга – Учитељски факултет: Београд, 2005.
- Ршумовић, Љубивоје. *Чини ми се вековима*. Београд: Завод за уџбенике, 2009.
- Тодоров, Весна. „О митологизацији и глобализацији у *Књизи за Марка* Светлане Велмар-Јанковић“. *Синтеза*, бр. 10 (2016), 55 – 67.
- Шаранчић-Чутура, Снежана. *Нови живот старе приче (Усмена књижевност у прози за децу на крају XX века)*. Змајеве дечије игре: Нови Сад, 2006.

**MYTH AND LEGEND OF SVETLANA VELMAR JANKOVIĆ
(Contribution to the interpretation and understanding
of the divine and the human in the “Book for Mark”)**

Summary: The paper starts from the theoretical definition of myth and legend and highlights their place and function in the structure of the „Book for Mark“ as a contribution to the interpretation and understanding of the divine and human in the process of innovating children's literature. Svetlana Velmar Jankovic, through seven stories, whose heroes are Stefan Nemanja, Saint Sava, Stefan Decanski, Tsar Dusan, Despot Stefan Lazarevic, Prince Lazar and Marko Kraljevic, tells stories about unusual events of a boy who will become the most important figures in Serbian history and culture. It is obvious that through their characters, connecting the myth into a knot, in a didactically hidden way, the narrator connects history and reality and myth and legend, that is, he educates and bases the education of young people on culture. The stories are set in the Middle Ages, which in itself seems mystical and enigmatic, and the motif of the supernatural runs through everything. They end with credible historical facts about the heroes themselves and their lives. In addition to mythical and legendary elements, the stories also contain elements of oral tradition mixed with history. The „Book for Mark“ is undoubtedly attractive to children because it uses historical facts appropriate to children's psychology and upbringing about education through the form of a fairy tale. Although lifestyles changed from epoch to epoch, the essence remained the same: man had a primordial and anthropological need for storytelling and play. In need of a story, connecting elements of myth, fairy tales and legends, she shapes the complex structure of the „Book for Mark“ and incorporates personal happiness and creative energy into it.

Keywords: Book for Mark, Svetlana Velmar Jankovic, myth, legend, boy, hero, literature for children.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821-93

ГОДИШЊАК Института за дечју књижевност / главни и одговорни
уредник Миомир Милинковић. - Год. 1, бр. 1 (2021)- . - Београд : Институт
за дечју књижевност, 2021- (Београд : „Гораграф“). - 24 cm

Годишње.

ISSN 2812-765X = Годишњак Института за дечју књижевност

COBISS.SR-ID 54580489